Lesnícky náučný chodník Jelenská – Špania Dolina

Kraj:	Banskobystrický kraj
Okres:	Banská Bystrica
Geomorfologická jednotka:	Starohorské vrchy
Geologická jednotka:	jadrové pohorie
Chránené územia:	žiadne
Prístup:	bus Staré Hory, Dolný Jelenec, Jelenská
Východisko:	Staré Hory, Dolný Jelenec, na začiatku odbočky do Dolného Jelenca z hlavnej cesty poniže vodnej nádrže Dolný Jelenec
Trasa:	Staré Hory, Dolný Jelenec – horáreň Jelenská – bunker Mor ho! – Špania Dolina
Dĺžka, prevýšenie:	12,9 km, prevýšenie 800 m
Čas prechodu:	4,5 h
Počet zastávok:	6
Náročnosť:	stredne náročná trasa

Zameranie chodníka: lesnícke, historické, prírodovedné

Typ chodníka: samoobslužný, líniový, obojsmerný, peší, celoročný

Nadväznosť na turistickú značku: Chodník je v druhej polovici súbežný s červenou turistickou značkou a je prepojený so žltou a modrou.

Rok otvorenia: 2011

Aktuálny stav: Informačné panely sú v dobrom stave.

Textový sprievodca: nie je

Kontakt: Lesy SR, š. p., Odštepný závod Slovenská Ľupča, Lichardova 52, 976 13 Slovenská Ľupča, tel. 048 / 4715 721

Poznámka: Náučný chodník pôvodne tvoril jednu súvislú trasu s lesníckym náučným chodníkom J. D. Matejovie, preto majú spoločný úvodný panel.

Využiteľnosť pre školy

Náučný chodník je vhodný pre terénne vyučovanie; odporúčame pre starších žiakov.

Čo sa oplatí vidieť na trase náučného chodníka a v okolí

Staré Hory. Obec severne od Banskej Bystrice v doline Starohorského potoka, tvoriacej hranicu medzi Starohorskými vrchmi a Veľkou Fatrou, ktorou prechádza významná a frekventovaná štátna cesta Banská Bystrica – Ružomberok. K Starým Horám patria aj bývalé uhliarske osady **Dolný Jelenec**, Horný Jelenec, Valentová, Rybie, Prašnica, Richtárová a Polkanová. Obec vznikla ako banícka osada v 13. storočí – ťažili a spracúvali sa tu rudy striebra a medi. Vrchol rozvoja dosiahli na prelome 15. a 16. storočia, kedy tu bol vybudovaný komplex hút, čo podmienilo aj rozvoj ťažby dreva a uhliarstva. Po ich útlme sa doplnkovým zamestnaním od 17. storočia stalo čipkárstvo. Jeho tradíciu rozvinula koncom 19. storočia aj štátna čipkárska dielňa. Staré Hory sú tiež známym katolíckym pútnickým miestom s históriu pútí od 15. storočia. Na mieste údajného zjavenia vo svahu nad ústím Richtárskeho potoka do Starohorského potoka na južnom okraji obce sa nachádza hojne navštevované **pútnické miesto Studnička** s prameňom a kaplnkou so sochou Panny Márie z kararského mramoru. Pod ním pri hlavnej ceste stojí barokový rímskokatolícky farský kostol – bazilika Navštívenia Panny Márie –, postavený v rokoch 1448 – 1499, národná kultúrna pamiatka. Obec zohrala významnú úlohu počas Slovenského národného povstania: v októbri 1944 tu mala partizánska brigáda Jegorova poľnú nemocnicu, koncom októbra 1944 dolinou ustupovali smerom na Donovaly jednotky povstaleckej armády, partizáni aj civilné obyvateľstvo, v zime 1944/45 pod Jelenskou skalou sídlil štáb partizánskej brigády Pomstiteľ (bunker Mor ho!). V severnej časti obce pri kaplnke sv. Anny v obytnom dome č. 106 je prístupná súkromná **stála banícka expozícia** Ivana Čillíka a jeho syna Richarda, ktorí tu sústredili unikátne exponáty typické pre starohorskú a špaňodolinskú banskú oblasť.

Pamätník Jozefa Dekreta Matejovie (1774 – 1841) v Dolnom Jelenci. Pamätník pri odbočke z hlavnej cesty Banská Bystrica – Ružomberok do osady Dolný Jelenec na úpätí brala na začiatku cesty vedúcej k vodnej nádrži Jelenec venovaný významnému lesníkovi a priekopníkovi v umelej obnove lesov, štátnemu lesmajstrovi, ktorého zásluhou sa na Slovensku začalo s výsevom a sadbou v lesoch z vlastných zdrojov, spúšťaním dreva rigolmi a zaviedlo sa všeobecné používanie ručnej píly namiesto sekery. Pre účely obnovy porastov zabezpečoval premyslený zber, ošetrovanie, lúštenie a skladovanie lesného semena a jeho evidenciu. V lesných škôlkach, ktoré zakladal, vyrastali kvalitné sadenice, nevyhnutné pre obnovu lesov. V starohorskej oblasti, kde prevažne pôsobil (1809 – 1837), zalesňoval najmä ťažko prístupné a extrémne bralnaté polohy. Istý čas pôsobil v Michalovej pri Brezne, kde vymyslel a založil luštiareň – na lúštenie semien zo šišiek pre potreby lesných škôlok a zalesňovanie – a tiež vypracoval projekt na výstavbu vysokej pece. Do horehronských porastov zavádzal smrekovec,

ktorý bol jeho obľúbenou drevinou. Pamätník je dielom kamenára Dezidera Schwarcza podľa návrhu sochára Františka Šidlu, ktorý je zároveň autorom bronzového reliéfu. Ide o najstarší pamätník venovaným J. Dekretovi Matejovie – odhalili ho v septembri 1913.

Vodné dielo Motyčky – Dolný Jelenec – Staré Hory. Sústava vodných diel (nádrží, privádzačov, elektrární) v okrajových územiach Veľkej Fatry a Starohorských vrchov v doline Starohorského potoka severne od Banskej Bystrice vybudovaná v rokoch 1923 – 1926 pre energetické účely v dvoch častiach (Motyčky – Dolný Jelenec a Dolný Jelenec – Staré Hory). Tretia časť diela (pri Uľanke) bola len projektovaná. Spolu má sústava dĺžku asi 5 km a spád 178 metrov.

Prírodná rezervácia Pralesy Slovenska – Flos. Jedna z početných častí (lokalít) hromadného chráneného územia Pralesy Slovenska, vyhláseného v roku 2022, chrániaca pralesový zvyšok v okraji Starohorských vrchov juhozápadne od Motyčiek na prevažne severozápadne orientovanom strmom skalnatom svahu na konci výbežku Flos v rámci masívu Krčahy – Koškov vrch (1 131 m n. m.). V jedľovo-bukových a vápnomilných bukových lesoch s množstvom hrubých stromov a odumretého rozkladajúceho sa dreva dosahujú niektoré jedle, ktorej zastúpenie tu je pomerne vysoké, vek vyše 250 rokov. Rastie tu i niekoľko desiatok tisov. Početné skalné steny a veže a skalnaté hrebene majú špecifickú flóru, v území sa vyskytuje i skalné okno. Rezervácia leží v rámci územia európskeho významu Ďumbierske Tatry a chráneného vtáčieho územia Ďumbierske Tatry (obe sú súčasťou sústavy Natura 2000).

Jelenská skala (1 153 m n. m.). Zalesnený vápencový masív v strednej časti Starohorských vrchov východne od Starých Hôr s bralným reliéfom v západnom svahu vrcholovej oblasti. Na vrchol s čiastočným výhľadom vedie zo sedla s turistickým rázcestím "Jelenská skala, lúky" neznačkovaný chodník. Vo svahoch masívu nad Starými Horami sa nachádza **partizánsky bunker Mor ho!**, ktorý po potlačení Povstania slúžil ako telefonická centrála a tlačiareň letákov a partizánskeho časopisu Mor ho!, ktorý vychádzal od januára do marca 1945 denne v náklade až 350 ks. Bunker je zrekonštruovaný a voľne prístupný.

Špania Dolina. Starobylá banícka obec severne od Banskej Bystrice v centre Starohorských vrchov v hornej časti hlbokej doliny Banského potoka s bohatou históriou, ktorej začiatky súviseli so vznikom banskej činnosti od doby bronzovej (2000 – 1700 pred n. l.). Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1254. Náleziská medenej rudy, obsahujúcej aj striebro, a jej intenzívna ťažba zhruba od 11. – 12. storočia ju preslávili po celej Európe, a to najmä v 15. a 16. storočí, keď bola jedným z hlavných centier thurzovsko-fuggerovskej mediarskej spoločnosti so sídlom v Banskej Bystrici. Rentabilita ťažby začala klesať na prelome 16. a 17. storočia. Obyvateľstvo si začalo privyrábať ťažbou a spracovaním dreva, ženy aj paličkovaním čipiek – v roku 1883 tu založili školu paličkovania. V roku 1888 bane zatvorili. Obec preslávili aj po domácky vyrábané špaňodolinské medené poháre, opradené tajuplnou premenou železa za meď. Počas Slovenského národného povstania bola v obecnej škole veľká nemocnica. V 60. rokoch 20. storočia sa tu spracúvala medená ruda zo starých haldových materiálov. Dominantou obce je národná kultúrna pamiatka rímskokatolícky kostol Premenenia Pána, vysvätený v roku 1254 a v roku 1593 goticky prestavaný zo staršej románskej stavby. V jeho interiéri sa zachovali maľby od Jozefa Hanulu. Viac v textoch k banskému náučnému okruhu v Španej Doline.

Starohorské vrchy. Neveľké jadrové pohorie na strednom Slovensku medzi Kordíkmi, Králikmi, Hiadeľom, Korytnicou-kúpeľmi a Starými Horami, ohraničený zo západu Kremnickými vrchmi, z juhu Zvolenskou kotlinou, z východu Nízkymi Tatrami a zo severozápadu Veľkou Fatrou. Budujú ho rôzne tektonické jednotky Centrálnych Západných Karpát a má preto veľmi zložitú a pestrú geologickú stavbu. Od západu sem okrajovo zasahujú neovulkanity (v tejto časti bola vyčlenená Kordícka brázda). Vo zvyšku územia sa striedajú najrôznejšie horniny: paleozoické granodiority až granity, ortoruly, pieskovce (s prevažne hladším reliéfom) a triasové, jurské a kriedové vápence, dolomity, pieskovce, slieňovce, kremence, bridlice s mnohotvárnym členitým reliéfom často so strmými až bralnatými

svahmi a úzkymi dolinami, ale aj hôľnatým najvyšším vrchom v pohorí – Kozím chrbtom (1 330 m n. m.). Takmer celé pohorie je súčasťou povodia Hrona. Na západe ho križuje Bystrica, do ktorej ústi Starohorský potok a Banský potok, ďalšími tokmi sú napr. Ľupčica, Moštenický potok, Uhliarsky potok, Vážna. Len severovýchodný cíp odvodňuje do Váhu Korytnica. Na styky tektonických jednotiek sa viažu vývery početných minerálnych prameňov, napr. Moštenická kyslá, Hiadeľská kyslá, pramene v Korytnici-kúpeľoch. Pohorie je zväčša zalesnené prevažne zmiešanými lesmi (prevláda buk lesný a smrek obyčajný). V oblasti Španej Doliny a Starých Hôr v strednej časti územia sa historicky ťažili významné ložiská medenej a striebornej rudy a pôvodný ráz krajiny bol do značnej miery zmenený. Pohorie dolinou Bystrice pretína a jeho celým severným okrajom ďalej vedie frekventovaná cesta medzinárodného významu, dolinou Bystrice prechádza železničná trať. V jeho vnútri leží viacero obcí, najmä pri dopravných líniách či v bývalých banských územiach.

Názvy informačných panelov

1. Lesnícky náučný chodník J. D. Matejovie (spoločný úvodný panel s lesníckym náučným chodníkom J. D. Matejovie)
2. Horáreň Jelenská
3. Bunker pod Jelenskou skalou
4. Hospodárske spôsoby
5. Zaniknutý vodovod
6. Lesy [panel v Španej Doline]

Panely v teréne neobsahujú názov chodníka ani nie sú očíslované.

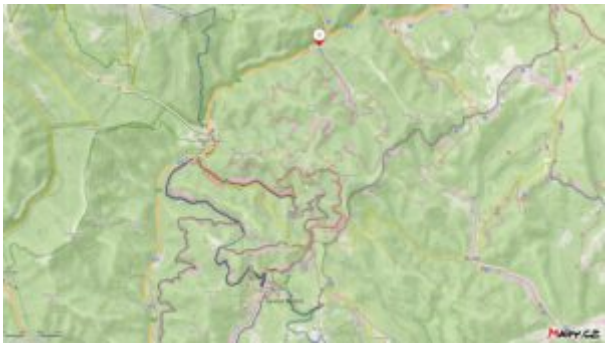

HORÁREŇ JELENSKÁ
BUNKER MOB HQ I
HOSPODÁRSKE SPÔSOBY
ZAMKNUTÝ VODOVOD
SPANIA DOLINA

MAPY.CZ